

УДК 323.15/474.7)+39]: [008+7(477)(045)
DOI: 10.31651/2076-5908-2024-2-100-104

Ірина ПОНОМАРЬОВА

*доктор історичних наук, професор кафедри мовних та гуманітарних дисциплін
Донецького національного медичного університету, м. Кропивницький, Україна;
Інститут Середземноморських досліджень, Греція
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3243-3319>
e-mail: iryna.ponomaryova@gmail.com*

ВІДОБРАЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ САМОБУТНОСТІ ГРЕКІВ ПРИАЗОВ'Я У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ

Анотація. Мета. Метою даного дослідження є аналіз і дослідження процесів збереження та відображення етнічної ідентичності греків Приазов'я в сучасній українській культурі та мистецтві. Зважаючи на історичний контекст і виклики, пов'язані з окупацією територій, це дослідження спрямоване на виявлення механізмів збереження культурної спадщини цієї етнічної групи.

Наукова новизна. У роботі висвітлено малодосліджені аспекти культурного спадку греків Приазов'я, зокрема архітектура, традиційний одяг, музика та танці, які зазнали значних трансформацій під впливом соціально-політичних змін, але водночас зберегли свою автентичність. Особлива увага приділяється впливу сучасних технологій на збереження та популяризацію цієї спадщини в умовах глобалізації та військових загроз.

Оригінальність дослідження. Дослідження вперше аналізує збереження етнічної ідентичності греків Приазов'я через призму сучасних викликів, таких як окупація частини територій та використання цифрових технологій для збереження культурного спадку. Залучення міжнародної співпраці, зокрема з ЮНЕСКО, розглядається як ключовий елемент у підтримці та збереженні культурної ідентичності греків Приазов'я.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що грецька громада Приазов'я, попри численні виклики, зуміла зберегти свою культурну спадщину та адаптувати її до сучасних умов. Важливу роль у цьому процесі відіграють культурні організації, фольклорні ансамблі та використання сучасних технологій. Окупація територій створює нові загрози для збереження спадщини, однак активна міжнародна співпраця та цифрове документування можуть стати ефективними засобами для підтримки зв'язку з традиціями.

Ключові слова: греки Приазов'я, етнічна ідентичність, культурна спадщина, архітектура, цифрове збереження.

Iryna PONOMARYOVA

*Dr. (History), Professor of the Department of Linguistics and Humanities, Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, Ukraine; Institute for Mediterranean Studies, Greece
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3243-3319>
e-mail: iryna.ponomaryova@gmail.com*

REFLECTION OF THE ETHNIC IDENTITY OF THE GREEKS OF THE AZOV REGION IN CONTEMPORARY UKRAINIAN CULTURE AND ART

Abstract. Purpose. The purpose of this research is to analyze and study the processes of preserving and reflecting the ethnic identity of the Greeks of the Azov region in contemporary Ukrainian culture and art. Considering the historical context and challenges related to the occupation of territories, this study aims to identify mechanisms for preserving the cultural heritage of this ethnic group.

Scientific novelty. The study highlights underexplored aspects of the cultural heritage of the Azov Greeks, particularly architecture, traditional clothing, music, and dance, which have undergone significant transformations under socio-political changes but have retained their authenticity. Special attention is paid to the impact of modern technologies on the preservation and promotion of this heritage in the context of globalization and military threats.

Originality. This research analyzes for the first time the preservation of the ethnic identity of the Azov Greeks through the prism of contemporary challenges, such as the occupation of some territories and the use of digital technologies to preserve cultural heritage. International cooperation, particularly with UNESCO, is considered a key element in supporting and preserving the cultural identity of the Azov Greeks.

Conclusions. The research concludes that the Greek community of the Azov region, despite numerous challenges, has managed to preserve its cultural heritage and adapt it to contemporary conditions. Cultural organizations, folklore ensembles, and the use of modern technologies play a crucial role in this process. The

occupation of territories poses new threats to heritage preservation, but active international cooperation and digital documentation can serve as effective means of maintaining the connection to traditions.

Keywords: Azov Greeks, ethnic identity, cultural heritage, architecture, digital preservation.

Постановка проблеми. Етнічна ідентичність є одним із найважливіших аспектів, що визначає самобутність та збереження культурної спадщини будь-якого народу. Греки Приазов'я, які переселилися з Криму до Маріупольського повіту наприкінці XVIII ст., є яскравим прикладом етнічної групи, що зуміла зберегти свою культуру, традиції та мову в умовах багатонаціонального суспільства. Відтоді, як перші грецькі поселення виникли на півдні України, їхня культура почала взаємодіяти з місцевими традиціями, створюючи унікальний культурний феномен.

З плином часу, за умов постійних політичних і соціальних змін, а також під впливом глобалізації й урбанізації, традиції греків Приазов'я зазнали значних трансформацій. Сьогодні, коли світ швидко змінюється, збереження етнічної ідентичності стає все більш складним завданням. Важливо не лише зберегти, але й адаптувати ці традиції до сучасних умов, інтегруючи їх у нові форми культурного вираження.

Особливо актуальним стає питання, як етнічна самобутність греків Приазов'я відображається в сучасній українській культурі та мистецтві. За умов, коли національна ідентичність часто переплітається з глобальними тенденціями, саме культура і мистецтво можуть стати тим містком, що з'єднує минуле з майбутнім. Через сучасні форми культурного вираження – від літератури та музики до театру й кіно – можливо, не лише зберегти культурну спадщину, але й передати її новим поколінням, забезпечуючи тяглість традицій та їхню актуалізацію в новому часі. Таким чином, дослідження того, як етнічна самобутність греків Приазов'я інтегрується до сучасної української культури, не лише сприяє збереженню цієї спадщини, але й допомагає зрозуміти, як етнічні меншини можуть збагачувати загальнонаціональну культуру, створюючи нові форми та змістовні шари культурного життя України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етнічна самобутність греків Приазов'я вже привертала увагу дослідників, які вивчають різні аспекти їхньої культурної спадщини. Так, у монографії «Джерела з історії греків Північного Приазов'я» А. Гедьо надав комплексний аналіз архівних матеріалів, що стосуються діяльності греків з кінця XVIII – до початку XX ст. Ці матеріали включають актові документи, матеріали експедицій, листування та інші важливі джерела, що дають змогу глибше зрозуміти специфіку етнокультурного розвитку греків Приазов'я [1, с. 30–32; 2–4]. На сучасному етапі важливу роль у дослідженні життя греків в Україні відіграє відділ українсько-грецьких зв'язків Інституту історії України НАН України, зокрема, варто відзначити дослідження Н. Терентьевої, яка зосереджує увагу на різних аспектах історії греків України, включаючи економічні, культурні та просвітницькі [2, с. 150–152; 4]. Етнографічна специфіка культури греків Приазов'я знайшла відображення й у роботах І. Пономарьової, яка вивчає процеси збереження та трансформації музично-танцювального мистецтва греків Приазов'я як важливого елементу етнічної ідентичності [5, с. 99–101]. Сучасні дослідження продовжують аналізувати матеріальну та нематеріальну культуру греків Приазов'я, що дає змогу краще зрозуміти, як ці традиції зберігаються та трансформуються у межах сучасного українського суспільства [6, с. 85–90].

Метою статті є аналіз і дослідження процесів збереження та відображення етнічної ідентичності греків Приазов'я у сучасній українській культурі та мистецтві.

Виклад основного матеріалу. Грецька громада Приазов'я, переселена з Криму в кінці XVIII ст., утворила унікальну культурну спільноту, яка не лише зберегла свою етнічну самобутність, але й значною мірою вплинула на культурний ландшафт сучасної України. Їхня культурна спадщина, що включає архітектуру, традиційний одяг, музику та танцювальні традиції, є важливим джерелом для вивчення етнічної історії та демонструє складні процеси культурної адаптації [3, с. 125–127].

Переселення греків з Криму до Приазов'я було результатом указу російської імператриці Катерини II у 1778 р., який дозволив християнському населенню покинути Крим після його анексії Російською імперією. Ця міграція, яка охопила біля 30 тис. осіб,

мала значний вплив на етнічний склад Північного Приазов'я. Згідно з дослідженнями А. Гедьо, греки переселилися на території, які раніше були малозаселеними або взагалі не заселеними, заснувавши нові поселення, серед яких найбільш відомі – Маріуполь, Сартана, Урзуф, Старий Крим, Керменчик і Ялта [2, с. 58–60].

Архітектура грецьких сіл Приазов'я є важливим елементом культурної спадщини греків, що переселилися з Криму в кінці XVIII ст. Вона відображає поєднання традиційних грецьких будівельних практик, адаптованих до нових природних і соціальних умов Приазов'я, а також впливи османської і української архітектурних традицій. Ці села стали унікальними прикладами культурного синтезу, який зберігає своє значення і сьогодні [8, с. 105–107]. Сучасні архітектурні проекти в Приазов'ї часто включають елементи традиційної грецької архітектури, що сприяє збереженню культурної спадщини і водночас адаптує її до сучасних умов. Це є свідченням того, що архітектура грецьких сіл Приазов'я продовжує жити і розвиватися, залишаючись важливою частиною етнічної ідентичності греків [6, с. 120–122].

Традиційний одяг греків Приазов'я є важливим елементом їхньої культурної спадщини, що відображає історичні процеси, культурні впливи та етнічну ідентичність. Протягом століть одяг зазнавав значних трансформацій, але при цьому зберігав свою самобутність і символічне значення. Як відзначає І. Пономарьова, ці зміни були зумовлені економічними та соціальними факторами, але навіть у радянські часи греки зберігали деякі елементи свого традиційного одягу для особливих випадків [7, с. 98–100].

Музика і танці греків Приазов'я відображають багатошарову історію цього народу, яка включає впливи як давньогрецької, так і візантійської, османської та слов'янської культур. На думку І. Пономарьової, грецькі музичні традиції зберігають елементи давньогрецьких мелодійних структур, поєднані з візантійськими церковними співами та народними піснями, які були перенесені до Приазов'я разом із переселенцями з Криму [6, с. 85–90]. Вплив османської музики, зокрема використання мікротонів та специфічних ритмічних малюнків, також відчутний у традиційній музиці греків Приазов'я. Це виявляється в народних піснях, таких як «Манес», що зберігають османську мелодичну структуру і виконуються у супроводі традиційних інструментів, таких як бузукі та канун [5, с. 99–101]. Водночас адаптація до нових умов життя в Приазов'ї привнесла в грецьку музику елементи українського фольклору, зокрема, характерну гармонію та інструментальний супровід [7, с. 95–97].

Танці греків Приазов'я є важливим елементом їхньої культурної спадщини і мають глибокі корені в давньогрецьких та візантійських традиціях. Вони виконуються під музику, що часто має складну ритмічну структуру і характеризується використанням мікротонів, що є типовим для музики Східного Середземномор'я. Як зазначає Лариса Єрмакова, танці греків Приазов'я часто мають символічний характер і є невід'ємною частиною ритуалів, таких як весілля, хрещення та інші важливі події в житті громади [8, с. 115–118].

У XX ст., під впливом радянської політики, багато аспектів грецької культури зазнали трансформації. Однак, починаючи з 1990-х рр., відбувається активний процес відродження грецьких танцювальних традицій. Зростання національної самосвідомості після здобуття Україною незалежності стало поштовхом для відновлення і популяризації грецької культури. І. Пономарьова стверджує, що цей процес був значною мірою підтриманий грецькими культурними товариствами, які активно працюють над відродженням танцювальних традицій [7, с. 39–40].

Важливу роль у цьому процесі відіграють і фольклорні ансамблі, приміром «Сартанські Самоцвіти», які спеціалізуються на виконанні традиційних грецьких танців. Такі ансамблі не лише зберігають старовинні танцювальні традиції, але й адаптують їх до сучасних умов, виступаючи на міжнародних фестивалях і популяризуючи грецьку культуру в Україні та за її межами. Ансамблі виконують танці в традиційних костюмах, що додає автентичності їхнім виступам і сприяє збереженню культурної спадщини [9, с. 359–360]. Збереження танцювальних традицій також підтримується через навчання молоді. В багатьох грецьких громадах Приазов'я функціонують школи танцю, де молоде покоління навчається традиційних грецьких танців. Ці школи відіграють ключову роль у передачі культурних знань і навичок, що дозволяє зберегти традиції для майбутніх поколінь [5, с. 99–101].

Грецька музика Приазов'я зберегла багато традиційних елементів, включаючи використання специфічних музичних інструментів, таких як бузукі, лютня, канун та ліра. Ці інструменти відіграють ключову роль у виконанні народних пісень і танців. Дослідження І. Пономарьової показують, що бузукі, зокрема, залишається центральним інструментом у грецькій народній музиці, оскільки його мелодійні можливості дозволяють відтворювати складні музичні фрази, характерні для грецького фольклору [7, с. 40]. Традиційні грецькі пісні, такі як «Манес», виконуються в супроводі цих інструментів і відрізняються своєю мелодійністю та ритмічною структурою. Ці пісні часто мають тематичний зв'язок із життям і побутом греків Приазов'я, вони відображають історичні події, любов, сімейні відносини та інші важливі аспекти життя громади [5, с. 99–101].

Сучасні грецькі музиканти в Приазов'ї активно працюють над збереженням і популяризацією своєї музичної спадщини. Вони організують концерти, виступають на фестивалях і активно використовують сучасні технології для запису та збереження народних пісень. Наприклад, створення онлайн-архівів дозволяє зберегти ці пісні для майбутніх поколінь і робить їх доступними для ширшої аудиторії [10]. Збереження музичних і танцювальних традицій греків Приазов'я стикається з рядом викликів. Сучасні соціально-економічні умови, міграція молоді до великих міст, процеси глобалізації створюють загрозу для збереження автентичних культурних практик. Однак, завдяки активній роботі культурних організацій і громад, грецька музика і танці продовжують жити і розвиватися [9, с. 359–360].

Важливим аспектом збереження культурної спадщини, звісно, є залучення молодого покоління до вивчення і практикування традиційних танців і музики. Навчальні програми, фестивалі та інші культурні заходи сприяють популяризації грецької культури серед молоді, що є запорукою її збереження в майбутньому [5, с. 99–101].

Висновки. У результаті дослідження виявлено, що етнічна ідентичність греків Приазов'я, яка формувалася протягом кількох століть під впливом різних культур й історичних подій, залишається значущою частиною українського культурного простору. Незважаючи на численні виклики, зокрема радянську політику уніфікації та сучасні загрози, пов'язані з глобалізацією та окупацією, грецька громада Приазов'я зуміла зберегти свою культурну спадщину, адаптуючи її до нових умов. Сучасна українська культура, зі свого боку, активно інтегрує елементи грецької спадщини, що виявляється у збереженні та популяризації традиційної архітектури, музики, танців, одягу. Завдяки роботі культурних організацій, таких як фольклорні ансамблі, та підтримці молодого покоління, грецькі традиції продовжують жити і розвиватися. Важливим аспектом цього процесу є використання сучасних технологій для збереження культурної спадщини. Цифрові архіви та онлайн-музеї відіграють ключову роль у документуванні та популяризації грецької культури, забезпечуючи її доступність для широкої аудиторії.

Окупація частини територій, де мешкають греки Приазов'я, створює нові виклики для збереження їхньої культурної спадщини. Проте активна міжнародна співпраця та зусилля зі збереження культури через цифрові технології дозволяють підтримувати зв'язок з традиціями навіть в умовах військового конфлікту. У підсумку, збереження та популяризація етнічної ідентичності греків Приазов'я є важливим завданням для українського суспільства. Вона не лише збагачує національну культуру, але й сприяє підтримці культурної різноманітності в умовах сучасних викликів.

Список літератури

1. Гедьо А. В. Джерела з історії греків Північного Приазов'я (кінець XVIII – початок XX ст.). Київ, 2001. 241 с.
2. Гедьо А. В. Грецькі громади Ніжина та Північного Приазов'я в актових матеріалах середини XVII – XIX ст. Київ, 2005. 416 с.
3. Гедьо А. В. Соціальний статус і розвиток господарства грецьких громад України середини XVII–XIX ст.: джерелознавчий аспект: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06. Донецький національний університет. Донецьк, 2006. 37 с.
4. Геде А., Новикова С. Феоктист Хартахай. Підприємці й меценати: грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII–XIX ст. Історико-бібліографічні нариси. Київ, 2001. С. 220–227.

5. Пономарьова І. С. Музично-танцювальне мистецтво греків Приазов'я як джерело вивчення етнічної історії. *Вісник Київського національного університету. Серія: Історія*. 2004. Вип. 75. С. 99–101.
6. Пономарьова І. С. Сучасні напрями етнологічних досліджень греків Приазов'я. *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*. 2003. № 7 (57). С. 85–90.
7. Пономарьова І. С. Теоретико-практичний комплекс по вивченню грецької спільноти Приазов'я. Мариуполь, 2003. 40 с.
8. Дмитрієнко М., Литвин В., Томазов В., Яковлева Л., Ясь О. Греки на українських теренах: нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти. Київ: Либідь, 2000. 483 с.
9. Харабет В. В. Сартанские самоцветы [в кн.:] *Харабет В. В. Эллинистический мир. Хронология греков Украины*. Мариуполь: ООО «ППНС», 2016. С. 359–360.
10. Шурхало Д. Історія Мариуполя: від заснування до «Азовсталі». *Радіо Свобода*. 10 травня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/istoriya-mariupol/31842579.html>.

References

1. Hedio, A. V. (2001). Sources on the history of the Greeks of Northern Pryazovia (end of the 18th – beginning of the 20th century). Kyiv [in Ukrainian].
2. Hedio, A. V. (2005). Greek communities of Nizhyn and Northern Pryazovia in the act materials of the middle of the 17th – 19th centuries. Kyiv [in Ukrainian].
3. Hedio, A. V. (2006). Social status and economic development of Greek communities in Ukraine in the mid. 17th – 19th centuries: a source-study aspect: Abstract of dissertation for the degree of Doctor of Historical Sciences. Donetsk National University. Donetsk [in Ukrainian].
4. Hede, A., & Novikova, S. (2001). Feoktist Khartakhai. In: Smoliy, V. (Ed.). *Entrepreneurs and Philanthropists: Greek Entrepreneurs and Public Figures in Ukraine of the 17th – 19th centuries. Historical and Bibliographical Essays* (pp. 220–227). Kyiv [in Ukrainian].
5. Ponomaryova, I. S. (2004). Musical and dance art of the Greeks of Pryazovia as a source of study of ethnic history. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Istoriia [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History]*, 75, 99-101 [in Ukrainian].
6. Ponomaryova, I. S. (2003). Modern directions of ethnological research of the Greeks of Pryazovia. *Skhid. Analitychno-informatsiyni zhurnal [East. Analytical and informational journal]*, 7(57), 85–90. [in Ukrainian].
7. Ponomaryova, I. S. (2003). Theoretical and practical complex for studying the Greek community of Pryazovia. Mariupol [in Ukrainian].
8. Dmytrienko, M., Lytvyn, V., Tomazov, V., Yakovleva, L., & Yas, O. (2000). Greeks in the Ukrainian lands: Essays on ethnic history. Documents, materials, maps. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
9. Kharabet, V. V. (2016). Sartan Gems. In: Kharabet, V. V. *Hellenistic World. Chronology of the Greeks of Ukraine* (pp. 359-360). Mariupol [in Ukrainian].
10. Shurkhalo, D. (2022, May 10). History of Mariupol: From the founding to «Azovstal». *Radio Svoboda [Radio Freedom]*. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/istoriya-mariupol/31842579.html>.

Надійшла до редакції / Received: 13.08.2024
Схвалено до друку / Accepted: 25.11.2024